

**„ZELENA EKONOMIJA“ I „ZELENO PREDUZETNIŠTVO“ U
KONTEKSTU ODRŽIVOG RASTA I RAZVOJA U CRNOJ GORI**

**THE “GREEN ECONOMY” AND THE “GREEN
ENTREPRENEURSHIP” IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE
ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT IN MONTENEGRO**

Sažetak

U ovom radu, zahvaljujući analizi osnovnih makroekonomskih pokazatelja, daće se prikaz stanja crnogorske privrede i istaći strukturni nedostaci koji su, u uslovima svjetske ekonomske i finansijske krize, došli do izražaja. Neodrživa struktura izvoza, nekonkurentnost domaće proizvodnje, visok javni dug, nezaposlenost, samo su neki od pokazatelja koji dovode u pitanje održivost postojećeg modela rasta crnogorske ekonomije. Model rasta koji bi bio usmjeren na „zelenu ekonomiju“ i „zeleno preduzetništvo“ mogao bi biti snažan generator rasta, ubuduće i značajan pravac, održivog razvoja crnogorske privrede.

Ključne riječi: zelena ekonomija, zeleno preduzetništvo, zelena radna mjesta, privredni razvoj

Summary

In this paper, thanks to the analysis of basic macroeconomic indicators, there will be provided an overview of the Montenegrin economy which will emphasize structural defects in terms of the global economic and financial crisis. Unsustainable export structure, lack of competitiveness of domestic production, high public debt and unemployment, are just some of the indicators that question the sustainability of the current growth model of the Montenegrin economy. The growth model that would focus on the green economy and the green entrepreneurship could be a strong growth driver in the future and an important direction of sustainable development of the Montenegrin economy.

Key words: green economy, green entrepreneurship, green jobs, economic development

Uvod

Klimatske promjene, ekonomska i energetska kriza, samo su neki od problema današnjice koji nameću potrebu za korjenitim promjenama u svim sferama života. Rješenje za pomenute probleme treba tražiti u pravcu podsticanja takozvane *zelene ekonomije* i *zelenog preduzetništva*. Koncept *zelene ekonomije* podrazumijeva ekonomiju koja kao rezultat ima uvećano blagostanje ljudi i društvenu jednakost i pritom značajno umanjuje rizike po životnu sredinu i ekološke nedostatke (World economic report, 2013). Pomenuta ekonomska aktivnost vrši se uz niske emisije ugljen-dioksida, kroz koju se resursi efikasno troše, pri čemu se štiti životna sredina i obezbjeđuje održivi razvoj (UNEP, 2011: 16). Prirodne resurse treba čuvati, jer su ograničeni i njihovo nekontrolisano korišćenje može da izazove propast ekonomije i kraha društva uopšte (Fondacija, 2014: 5), zato se treba usmjeriti na njihovo održivo upravljanje. „Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti, bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe” (Report, 1987). *Zelena ekonomija* i *zeleno preduzetništvo* su preduslovi održivog ekonomskog rasta i razvoja. Iz tog razloga, u radu će se analizirati stanje u crnogorskoj ekonomiji, ukazati na potencijale i značaj *zelene ekonomije* i *zelenog preduzetništva* za daljnji rast i razvoj.

Zelena ekonomija i zeleno preduzetništvo

Pojam *zelene ekonomije* u literaturi postoji od ranije, samo što posljednjih godina dobija sve više na značaju kako raste globalni interes za probleme u životnoj sredini. Program za životnu sredinu Ujedinjenih nacija (UNEP) definiše *zelenu ekonomiju* kao ekonomiju koja ima kao rezultat povećanje blagostanja ljudi i društvenu jednakost, pri čemu značajno umanjuje rizike po životnu sredinu i ekološke nedostatke. *Zelena ekonomija* predstavlja novi model rasta i generator novih radnih mjesta, kao i neophodnu strategiju za smanjenje postojećeg siromaštva u svijetu. Principi na kojima počiva *zelena ekonomija* su istovjetni principima na kojima počiva održivi razvoj, a to su: zaštita životne energije, društveni i ekonomski razvoj. Direktne koristi koje čovječanstvo može imati od *zelene ekonomije* su:

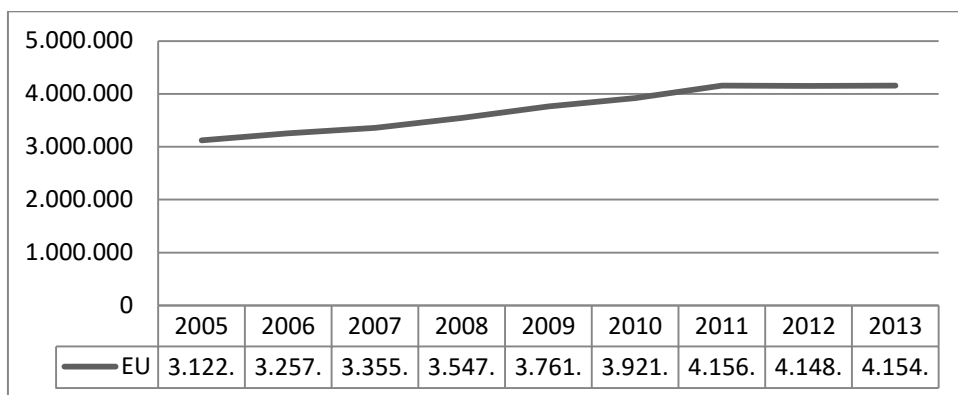
- smanjenje siromaštva,
- otvaranje novih radnih mjesta i povećanje nivoa društvene jednakosti,
- povećanje efikasnosti resursa,
- prelazak sa korišćenja fosilnih goriva (ugalj, nafta, prirodni gas) na obnovljivu energiju i niskougljenične tehnologije itd.

Koncept *zelenog preduzetništva* je uži pojam od koncepta *zelene ekonomije*, a u literaturi sve veću pažnju dobija od devedesetih godina. U literaturi se obično za pomenuti koncept koriste pojmovi *preduzetništva životne sredine*, *održivog preduzetništva*, *ekološkog preduzetništva* itd. *Zeleno preduzetništvo* predstavlja mogućnost da se svakom pojedincu pruži prilika da otpočne sopstveni biznis u cilju stvaranja ekonomske koristi na principima održivog razvoja (Razvoj, 2012: 7). *Zeleno preduzetništvo* se može klasifikovati na osnovu tehnologije koja se koristi u proizvodnji, bez obzira kojem sektoru pripada (OECD, 2011: 24). Sve više interesovanja postoji za koncept *zelenog preduzetništva* iz razloga što integriše ekološka, ekonomska i socijalna pitanja u osnovnu djelatnost (Razvoj, 2012: 7). Koncept *zelenog preduzetništva* tumači se kao preduzetništvo u *zelenim* sektorima, gdje se *zeleno* odnosi na specifične oblasti proizvodnje (OECD, 2011: 25). U sektore koji imaju najveći potencijal za stvaranje novih *zelenih radnih mjesta* su: poljoprivreda/proizvodnja organske hrane, vodoprivreda, ribarstvo, šumarstvo, turizam, energetska efikasnost u izgradnji, industriji i sektoru transporta, urbanizam, upravljanje otpadom itd. Poslovi koji smanjuju potrošnju energije i sirovina, ograničavaju emisiju štetnih gasova, smanjuju otpad i zagađenje, štite i obnavljaju ekosisteme su poslovi budućnosti. „*Zeleno preduzetništvo* i *zelene preduzetnike* treba ohrabrivati, zato što njihove privredne aktivnosti imaju ukupan pozitivan efekat na životnu sredinu i ekonomsku održivost, što svjesno osigurava cilj i više održivu budućnost” (Forinelli, F. i dr. 2011: 43).

Zelena radna mjesta

Zelena ekonomija i *zeleno preduzetništvo* mogu stvoriti veliki broj *zelenih radnih mjesta* i time postati motori privrednog razvoja. „*Zelena radna mjesta* odlikuju karakteristike koje doprinose socio-ekološkoj tranziciji i aktivnostima kroz podršku povećanja upotrebe obnovljivih izvora energije ili redukciji korišćenja neobnovljivih izvora energije” (Colijn, B., 2013: 4). „*Zelena radna mjesta* definišu poslove u poljoprivredi, proizvodnji, istraživanju i razvoju, administrativnim i uslužnim djelatnostima koje značajno doprinose očuvanju ili obnavljanju kvaliteta životne sredine” (UNEP, 2008: 3). EU pruža značajnu podršku tranziciji ka *zelenoj ekonomiji* i *zelenom preduzetništvu*, kroz donošenje velikog broja strategija i propisa u toj oblasti. Zaposlenost u EU, u periodu 2005–2013. g., u sektoru zaštite životne sredine roba i usluga povećala se sa 3,122 na 4,154 miliona eura ili za oko 33% (grafikon br. 1).

Grafikon br. 1: Zaposlenost u EU u sektoru zaštite životne sredine roba i usluga, u periodu 2005–2013. g., u milionima eura

Izvor: Eurostat, sopstveno istraživanje

Eurostat ili Zavod za statistiku EU definisao je *zelena radna mjesta* unutar sektora zaštite životne sredine roba i usluga, koji obuhvata sljedeće industrijske grane: poljoprivredu, šumarstvo i ribolov; vađenje rude i kamena; električnu energiju, gas, paru i klimatizaciju, upravljanje otpadom i vodama; građevinarstvo; usluge.

Tabela br. 1: Proizvodnja, dodatna vrijednost i zaposlenost po industrijskim granama u sektoru zaštite životne sredine roba i usluga u 2005. i 2013. g., poređenje

	2005.	2013.	↑
Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	15,725	30,721	95,4%
Vađenje rude i kamena: proizvodnja	69,723	116,328	66,8%
Električna energija, gas, para i klimatizacija; snabdijevanje vodom, upravljanje otpadom i vodama	204,617	327,648	60,1%
Građevinarstvo	79,714	144,033	80,7%
Usluge	58,823	80,302	36,5%
Ukupno:	428,602	699,033	63,1%

Izvor: Eurostat, sopstveno istraživanje

U tabeli br. 1 dati su podaci o proizvodnji, dodatnoj vrijednosti i zaposlenosti po industrijskim granama u sektoru zaštite životne sredine u 2005. i 2013. g., kao i promjene koje su nastale u datom periodu. Kao što se može primijetiti, došlo je do ukupnog rasta proizvodnje, dodatne vrijednosti i zaposlenosti od oko 63,1% u 2013. u odnosu na 2005. g. i to je najzapaženije bilo u poljoprivredi, šumarstvu i ribolovu, gdje je rast ostvaren za čak 95,4%.

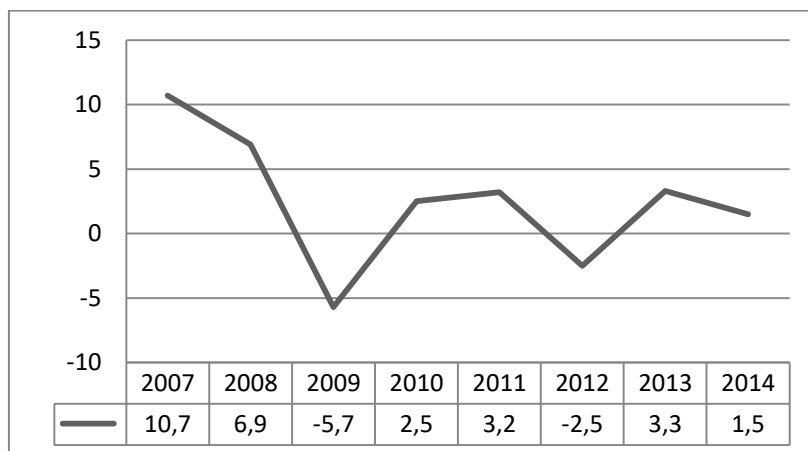
Na primjer, u slovenačkoj ekonomiji prihod sektora za zaštitu životne sredine u 2011. g. iznosio je 4,2 milijarde eura ili 11,6% ukupnog BDP-a, dok je broj zaposlenih iznosio 30.254 ili 3,2% od ukupnog broja zaposlenih (Cvikl, D., 2015: 90). U austrijskoj ekonomiji prihod sektora za zaštitu životne sredine u 2011. g. iznosio je 33 milijarde eura ili 11% ukupnog BDP-a, dok je broj zaposlenih iznosio 172.000 ili 4,9% od ukupnog broja zaposlenih (Zelena delovna mesta, 2014: 23).

Uspješna tranzicija ka *zelenoj ekonomiji* i *zelenom preduzetništvu* može značajno da utiče na tržište rada, kao što se moglo vidjeti po iskazanim podacima.

Makroekonomski okvir

Svjetska finansijska i ekonomska kriza se reflektovala na crnogorsku privredu već krajem 2008. g., čime je doprinijela opadanju ekonomske aktivnosti i pogoršanju makroekonomskih indikatora i time pokazala njene strukturne nedostatke. U Crnoj Gori pogođen je kako bankarski tako i realni sektor, zabilježeno je povećanje nelikvidnosti privrede, pad bruto domaćeg proizvoda, industrijske proizvodnje, izvoza i uvoza, rast nezaposlenosti, pad raspoloživog dohotka, porast siromaštva, smanjenje priliva stranih direktnih investicija, zaustavljanje započetih projekata itd. U narednim grafikonima dat je pregled odabranih makroekonomskih indikatora, kako bi se prikazalo stanje crnogorske privrede u periodu 2007–2014. g.

Grafikon br. 2: BDP – realni rast, u %, u periodu 2007–2014. g.

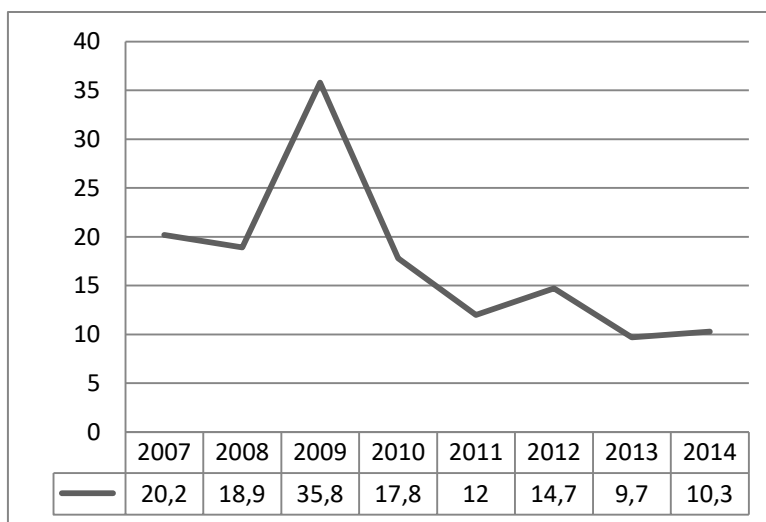

Izvor: Ministarstvo finansija, sopstveno istraživanje

Prije globalne finansijske i ekonomske krize Crnu Goru karakterisao je ubrzani rast koji se temeljio na direktnim stranim investicijama. U 2007. g. crnogorska privreda je bilježila stope rasta BDP-a od čak 10,7% (grafikon br.2), nakon čega je došlo do pregrijavanja tražnje i rasta cijena, odnosno inflacije od 18,7% (Pravci razvoja, 2015). Krajem 2008. g. došlo je do izrazitog pada ekonomske aktivnosti, tačnije opadanja nivoa industrijske proizvodnje i građevinarstva, povlačenja depozita, opadanja uvoza i izvoza, pogoršanja likvidnosti bankarskog sistema itd., što se odrazilo na privredni rast u 2009. g. i dovelo do prve recesije. Iako je 2009. godina završena sa negativnom stopom BDP-a od 5,7%, crnogorska ekonomija već u 2010. godini bilježi oporavak i realan rast BDP-a od 2,5%, koji se nastavlja i u 2011. godini (3,2%). Rast BDP-a nakon 2009. g. uglavnom je posljedica rasta industrijske proizvodnje, turizma, trgovine, građevinarstva, prerađivačke industrije, šumarstva i pojedinih segmenata saobraćaja. U 2012. g. crnogorska privreda doživljava pad ekonomske aktivnosti u nešto manjem intenzitetu nego u 2009. i bilježi negativnu stopu rasta BDP-a od 2,5%. To je godina kada se desila druga recesija, koja se reflektovala na crnogorsku privredu, koja nije bila imuna na nestabilnu ekonomsku situaciju u Evropi i njenim članicama. U 2013. godini došlo je do rasta ekonomske aktivnosti u većini sektora, kako u građevinarstvu i šumarstvu tako i u sektoru saobraćaja, turizma i dr., što se odrazilo na stopu rasta BDP-a od 3,3%. Kretanja ekonomske aktivnosti u 2014. godini karakteriše pad industrijske proizvodnje, skroman doprinos sektora turizma, umjeren rast prometa u maloprodaji i trend pada aktivnosti u građevinarstvu u drugom dijelu godine,

uz pozitivan rezultat na godišnjem nivou (Smjernice, 2015: 7). „Od 2015. do 2018. godine očekuje se prosječan godišnji rast BDP-a od 3,6%, kao rezultat snažnog investicionog ciklusa, sa investicijama u infrastrukturu (izgradnja dionice autoputa Bar – Boljare, od Smokovca do Mateševa, vrijedna 20% BDP-a) i najavljenim investicionim aktivnostima u turizmu, energetici i poljoprivredi” (Pravci razvoja, 2015: 14).

Grafikon br. 3: Priliv direktnih stranih investicija, u % BDP-a, 2007–2014. g.

Izvor: CBCG, sopstveno istraživanje

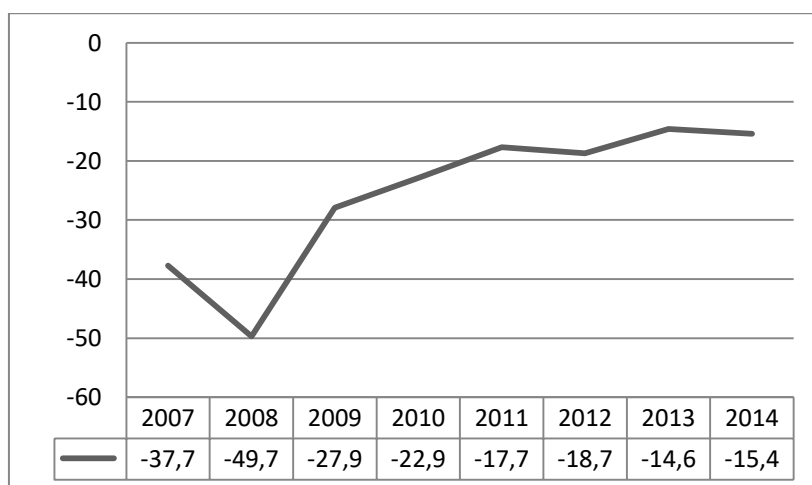
Na grafikonu br. 3 dat je prikaz priliva stranih investicija izraženih u % BDP-a. Prije izbijanja globalne krize Crna Gora se mogla pohvaliti značajnim prilivima pomenutih investicija, što ju je svrstalo u sami vrh po prilivima među zemljama regiona. Može se uočiti da su i, uprkos finansijskoj krizi, prilivi direktnih stranih investicija bili značajni, naročito u 2009. g. kada je zabilježen rast od 44,5% u odnosu na 2008. g., dostigavši iznose od 1,223,9 miliona eura. Na značajan udio direktnih stranih investicija u BDP-u, u 2009. g., doprinijela je djelimična privatizacija i dokapitalizacija Elektroprivrede CG od italijanske kompanije „A2A“.

U periodu 2010. g. bilježi se priliv direktnih stranih investicija u iznosu od 652,8 miliona eura, što je evidentan pad u odnosu na 2009. g. Iako je ostvaren pad u odnosu na prethodnu godinu, zabilježen je relativno visok priliv, jer u 2010. godini nije bilo većih privatizacija.

Slabija ekonomska aktivnost u zemljama Eurozone, kao i sve veća opreznost investitora za daljnja ulaganja u periodu 2011–2014. g., rezultirali su smanjenim prilivom stranih direktnih investicija, koji je i dalje iznad prosjeka zemalja okruženja (Pravci razvoja, 2015).

Prilivom direktnih stranih investicija, koje predstavljaju najbolji odgovor na uticaje svjetske ekonomske krize, finansiran je dobrim dijelom deficit tekućeg računa. Visok deficit tekućeg računa jedan je od ozbiljnih problema za crnogorsku ekonomiju. Nizak nivo konkurentnosti, smanjenje izvoza uz rast uvoz, dominacija sirovina i proizvoda niskog stepena obrade u izvozu, pogoršanje strukture finansiranja deficita tekućeg računa platnog bilansa i dr., samo su neki od faktora rasta deficita. Usljed procesa tranzicije i visokih stopa rasta uvoza deficit se kontinuirano produbljivao do 2008. godine dostigavši iznose od oko 1,535,2 miliona eura, da bi od 2009. godine, u periodu globalne krize zbog smanjenja domaće i eksterne tražnje, počeo da opada.

Grafikon br. 4: Bilans tekućeg računa za period 2007–2014, u % BDP-a

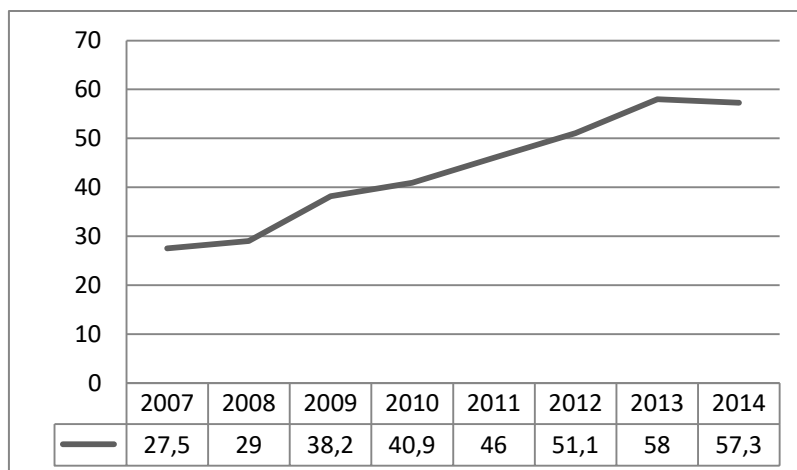

Izvor: CBCG, sopstveno istraživanje

U 2010. i 2011. g. takođe se bilježi blago poboljšanje kada su platnobilansna kretanja u pitanju, što je velikim dijelom uzrokovano smanjenjem trgovinskih aktivnosti sa inostranstvom usljed smanjenja domaće proizvodnje, kao i potražnje za proizvodima iz inostranstva.

U 2012. g. deficit tekućeg računa iznosio je 18,7% BDP-a, a u 2013. godini deficit tekućeg računa je smanjen u poređenju sa prethodnom godinom i iznosio je 14,6% BDP-a, što je najvećim dijelom rezultat smanjenja spoljnotrgovinskog deficita. Problem visoke uvozne zavisnosti i niske vrijednosti izvoza i u 2014. g. stvara deficit tekućeg računa platnog bilansa koji je povećan u poređenju sa prethodnom godinom, a iznosio je 15,4% BDP-a. Problematika kontinuiranog platnobilansnog deficita zahtijeva brzo i efikasno djelovanje, s obzirom da predstavlja veliki problem u smislu održivosti ukupnog privrednog razvoja. Kontinuirani deficit odražava se i na spoljni dug zemlje, što pridonosi povećanju rizika zemlje i manjoj dostupnosti sredstvima za finansiranje, a što se uočava na grafikonu br. 5.

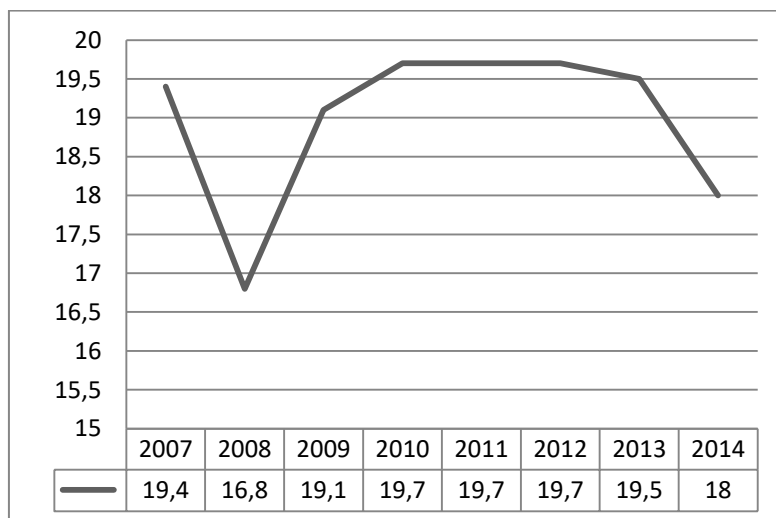
Grafikon br. 5: Kretanje državnog duga za period 2007–2014, u % BDP-a

Izvor: CBCG, Ministarstvo finansija, sopstveno istraživanje

Period 2007–2014. karakteriše konstantan rast javnog duga, što je posljedica visokih budžetskih deficita i kontinuiranog zaduživanja da bi se isti finansirali. Iznos javnog duga u 2014. g. iznosio je 57,3% BDP-a, što je i dalje u granicama definisanim Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, ali vrlo blizu granice Mاستrihtskih kriterijuma. Prema procjenama Ministarstva finansija, taj rast će se nastaviti i u narednom periodu, ako se ima na umu činjenica da je najavljena realizacija infrastrukturnih projekata, kao što je autoput Bar – Boljare, pa su neophodne mjere za eliminisanje rizika od prezaduženosti i visokog učešća javnog duga u BDP-u Crne Gore.

Grafikon br. 6: Stopa nezaposlenosti u periodu 2007–2014. g.

Izvor: Monstat, prema Anketi o radnoj snazi, sopstveno istraživanje

„Osnovne karakteristike kretanja i stanja na tržištu rada su: visoka dugoročna nezaposlenost, visoka nezaposlenost mladih, izražene disproporcije između ponude, tražnje i zapošljavanja, sezonski karakter zapošljavanja, znatan rast broja nezaposlenih visokoškolaca, relativno veliki broj stranih radnika, velike regionalne razlike u nezaposlenosti i veliki broj nezaposlenih lica koji se smatraju teže zapošljivim” (Preporuke, 2015: 49). Na grafikonu br. 6 uočava se da je stopa nezaposlenosti imala tendenciju smanjenja u 2008. g. u odnosu na 2007. g., dok se u 2009. g. povećala. Trend rasta se nastavio do 2013. g., kada dolazi do blagog opadanja stope nezaposlenosti na 19,5%, a u 2014. g. na 18%, čime je dugoročna nezaposlenost ublažena. Teškoće u poslovanju većih preduzeća, nelikvidnost privrede, kao i dužnička kriza koja je uzdrmala EU, samo su neki od faktora koji mogu produžiti trend rasta nezaposlenosti i dovesti do produbljenja problema koji već postoje na tržištu rada (Gardašević, A., 2014: 78).

Analizirajući odabrane makroekonomske pokazatelje, uočljivo je da se crnogorska privreda već duži vremenski period nalazi u dubokoj društvenoj i ekonomskoj krizi. Neodrživa struktura izvoza, nekonkurentnost domaće proizvodnje, visok javni dug, nezaposlenost, samo su neki od pokazatelja da kreatori ekonomske politike treba da traže neka nova rješenja, tj. da mijenjaju postojeći model razvoja koji se isključivo oslanjao na direktne

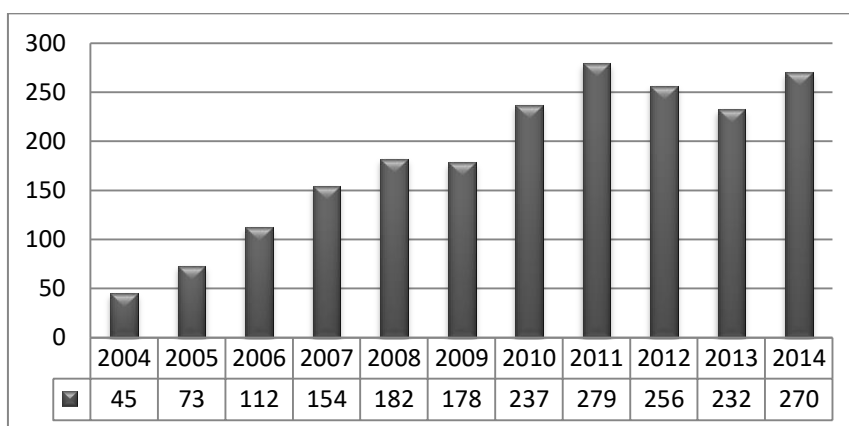
strane investicije. U narednom periodu, kao temelju dugoročne perspektive održivog ekonomskog i društvenog razvoja, Crna Gora mora da potraži svoju šansu u *zelenoj ekonomiji* i *zelenom preduzetništvu*, stvarajući uslove za povećanje dohotka i novih *zelenih radnih mjesta* uz istovremeno smanjenje rizika po životnu sredinu. Crna Gora ima značajne resurse koje treba pametno iskoristiti i omogućiti i budućim generacijama da imaju koristi od istih.

Potencijali za ozelenjavanje u Crnoj Gori

Obnovljivi izvori energije predstavljaju jednu od oblasti sa velikim potencijalima za ozelenjavanje u Crnoj Gori. U obnovljive izvore energije spadaju hidroenergija, energija biomasa iz poljoprivrede, drvena biomasa, energija vjetra i sunca, energija dobijena iz otpada itd. Riječ je o energetskim izvorima koji doprinose smanjenju zagađenja životne sredine, a čije se rezerve konstantno obnavljaju. Mnoge zemlje teže da smanje zavisnost od fosilnih goriva, tj. uglja, nafte i prirodnih gasova, jer pomenuti energenti zagađuju atmosferu stvarajući efekat staklene bašte i dovodeći do globalnog zagrijavanja.

Investicije u obnovljive izvore energije su izuzetno značajne kako za svijet tako i za Crnu Goru, jer stvaraju uslove za obezbjeđivanje energetske nezavisnosti i izazov su za rješavanje problema životne sredine.

Grafikon br. 7: Global new investment in renewable energy by asset class, 2004-2014., \$BN

Izvor: UNEP, Bloomberg New Energy, Finance
(Global Trends in Renewable Energy Investment 2015.)

Grafikon br. 7 potvrđuje činjenicu da su obnovljivi izvori energije prepoznati u svijetu kao oblast koja ima perspektivu i koja ostvaruje konstantni rast u posmatranom periodu 2004–2014, ako izuzmemo godine globalne recesije, kada je zabilježen blagi pad investicija. Najznačajnije investicije desile su se u 2011. g. i iznosile su čak 279 milijardi dolara. Prema procjenama Ujedinjenih nacija, za narednih 20 godina investicije u energiju premašice 350 milijardi dolara (Inicijativa: 7). Ulaganjem u projekte u oblasti obnovljivih izvora energije (vjetra, sunca, biomase, hidroenergije) moguće je generisati nekoliko hiljada novih *zelenih* radnih mjesta.

Sektor energetike u Crnoj Gori karakteriše veliki prirodni potencijal (ugalj, hidropotencijal, potencijal biomase, vjetro i solarni potencijal), koji je nedovoljno iskorišćen, niska energetska efikasnost, kao i velika zavisnost od uvoza električne energije i fosilnih goriva, što uslovljava crnogorsku ekonomiju na visok uvoz električne energije, zbog čega trpi ozbiljne posljedice konstantnog deficita platnog bilansa (Pravci razvoja, 2013: 65). Dugoročno posmatrano, zavisnost od uvoza električne energije može učiniti energetska sistem neodrživim, a bez dovoljnih količina električne energije nemoguće je planirati razvoj ostalih privrednih aktivnosti (Strategija energetike, 19). Energetski sektor u Crnoj Gori ima poseban značaj i mogućnosti za ekonomski održiv razvoj.

Valorizacijom raspoloživog potencijala uz održivi pristup u korišćenju prirodnih resursa za proizvodnju energije može pomoći Crnoj Gori da zadovolji sopstvene energetske potrebe i da se pozicionira kao energetska čvorište i izvoznik energije (Pravci razvoja, 2013: 66).

Nove investicije u sferi obnovljivih izvora, kao što su: gradnja hidroelektrana, vjetroelektrana, solarnih fotonaponskih postrojenja i postrojenja koja koriste razne oblike biomase za proizvodnju električne energije, imale bi ogroman značaj za crnogorsku ekonomiju, ako se ima na umu činjenica da je povećanje udjela energije iz obnovljivih izvora u potrošnji obaveza koja proističe iz članstva u Energetskoj zajednici kao okvira za integraciju u energetska tržišta EU.

Udio obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji energije već iznosi 29%, dok je nacionalni cilj postavljen na 33% do 2020. godine (National Report, 2014: 15).

Analiza uslova i potencijala korišćenja obnovljivih izvora energije u Crnoj Gori, koja je rađena od Ministarstva za zaštitu životne sredine, kopna i mora Republike Italije, potvrdila je da Crna Gora ima solidan potencijal za razvoj

energetskih sistema koji bi bili zasnovani na korišćenju obnovljivih izvora energije kao što su energija vjetra, sunca i biomase (Ministry, 2007).

Ministarstvo ekonomije promoviše korišćenje obnovljivih izvora energije kroz sljedeće projekte (Nacionalni plan, 32):

- u saradnji sa Programom životne sredine pri Ujedinjenim nacijama i italijanskim Ministarstvom životne sredine, kopna i mora implementira projekat MONTESOL, koji se tiče ugradnji solarnih kolektora, gdje je obezbijeđen milion dolara za implementaciju i subvencije kamatne stope kod komercijalnih banaka;
- u cilju ugradnje solarnih panela za proizvodnju električne energije na crnogorskim katunima, Sektor za energetske efikasnost je uz podršku Ministarstva ekonomije i Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja pokrenuo projekat „Solarni katuni“, gdje je do 2014. ugrađeno 189 sistema. Ukupno obezbijeđena sredstva za potrebe projekta su u iznosu od 172.000 eura;
- u saradnji sa Agencijom za razvojnu saradnju iz Luksemburga implementira projekat „Energy Wood“, koji ima za cilj obezbjeđivanje kreditnih sredstava za ugradnju sistema za grijanje na oblike biomase. Ukupno obezbijeđena sredstva su u iznosu od 130.000 eura.

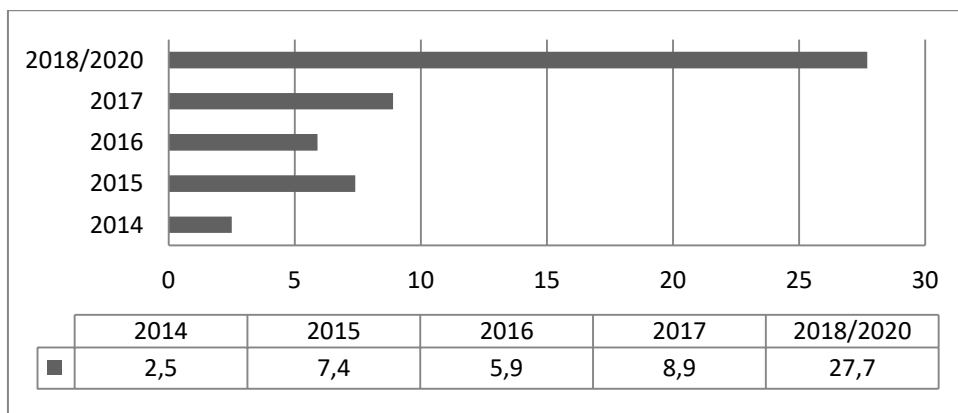
Osim obnovljivih izvora energije, Crna Gora posjeduje ogroman razvojni potencijal, posebno u oblasti održivog turizma, poljoprivrede (organske proizvodnje), saobraćaja, građevinarstva i stambene industrije itd. Samo održivo korišćenje prirodnih resursa može dovesti do ubrzanja rasta crnogorske privrede kroz izveznu orijentaciju kako proizvoda primarne poljoprivredne proizvodnje, organske poljoprivredne proizvodnje te preradu poljoprivrednih proizvoda tako i za obnovljive izvore energije. Povećanje efikasnog korišćenja resursa jedna je od sedam „inicijativa“ Strategije EU 2020, koja može biti ključ za otvaranje novih *zelenih radnih mjesta*, povećanje konkurentnosti i sveukupno osiguranje privrednog rasta.

Finansiranje projekata *zelenog preduzetništva*

Crna Gora treba da teži stvaranju takvog poslovnog ambijenta koji bi imao za cilj razvoj *zelenog preduzetništva*, gdje bi se svakom pojedincu pružila šansa da otpočne sopstveni biznis koji bi se temeljio na principima održivog razvoja. Na taj način bi se širila svijest o značaju ekološkog načina poslovanja. S obzirom na nedostatak domaćih izvora finansiranja, Crna Gora

treba da uloži dodatne napore u cilju korišćenja pretprijetne pomoći radi podsticanja privrednog rasta, kako bi bolje i efikasnije iskoristila sopstvene potencijale. Do 2020. godine, kroz projekte IPARD like i IPARD, moguće je povući ukupno 49 miliona eura sredstava EU namijenjenih poljoprivredi (Preporuke, 2015: 15). Takođe, na raspolaganju su sredstva novog programa Evropske unije za finansijsko razdoblje 2014–2020, COSME, programa za konkurentnost preduzetništva i malih i srednjih preduzeća. Zajedno sa postojećim programom HORIZON 2020, malim i srednjim preduzećima će se omogućiti pristup finansijskim instrumentima kroz investicije u start-up, ranu fazu i fazu rasta malih i srednjih preduzeća. Na raspolaganju su, takođe, sredstva po osnovu IPA II fondova. Crnoj Gori će u periodu 2014–2020. na raspolaganju biti ukupno 270,5 miliona eura. Ovaj iznos predstavlja povećanje u odnosu na prethodnu finansijsku perspektivu 2007–2013, što se tumači kao izraz povjerenja Evropske unije u uspješno korišćenje IPA sredstava u Crnoj Gori, naročito u kontekstu pristupnih pregovora (IPA, 7). IPA II predstavlja novi okvir za pretprijetnu podršku Evropske unije za period 2014–2020. IPA II će imati sektorski pristup, što znači da će se podrška odnositi isključivo na oblasti u kojima su potrebna značajnija unapređenja za pripremu zemlje za članstvo u EU, a koje su u skladu sa prioritetima definisanim u nacionalnim strateškim dokumentima.

Grafikon br. 8: Total assets for agriculture and rural development (million eur)

Izvor: Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II), Indicative Strategy Paper for Montenegro (2014-2020), European Commission

Na grafikonu br. 8 dat je prikaz ukupnih sredstava namijenjenih za poljoprivredu i ruralni razvoj. Riječ je o značajnim sredstvima, naročito za period 2018–2020, koja treba što efikasnije iskoristiti, s obzirom da je u pitanju sektor koji ima mnogo potencijala za ozelenjavanje. Za životnu sredinu i klimatske promjene namijenjeno je 37,5 miliona eura za period 2014–2020, za saobraćaj 32,1, za konkurentnost i inovacije 21,2, za zapošljavanje, socijalnu politiku i obrazovanje namijenjeno 28,1, a za reforme za pripremu u članstvo u EU 99,2 miliona eura itd.

Zaključak

Na osnovu analize osnovnih makroekonomskih indikatora uočeno je da se crnogorska ekonomija duži vremenski period nalazi u dubokoj društvenoj i ekonomskoj krizi. Neodrživa struktura izvoza, nekonkurentnost domaće proizvodnje, visok javni dug, nezaposlenost, samo su neki od pokazatelja koji dovode u pitanje održivost postojećeg modela rasta crnogorske ekonomije koji se isključivo oslanjao na direktne strane investicije. Crna Gora ne bi smjela biti zavisna od stranih direktnih investicija i posmatrati ih kao jedini izvor finansijskih sredstava. Rješenja treba tražiti u ostvarivanju povoljnih uslova za tranziciju ka *zelenoj ekonomiji*, koja treba da predstavlja motor rasta i generator novih, kvalitetnih radnih mjesta (UNEP, 2012). Crna Gora posjeduje ogroman razvojni potencijal u oblastima obnovljivih izvora energije, održivog turizma, poljoprivrede (organske proizvodnje), saobraćaja, građevinarstva i stambene industrije itd. Samo održivo korišćenje prirodnih resursa može dovesti do ubrzanja rasta, povećanja konkurentnosti i smanjenja siromaštva, a time i stvoriti mogućnost da se budućim generacijama obezbijedi korišćenje istih tih resursa u istom obimu i kvalitetu. S obzirom na nedostatak domaćih izvora finansiranja, Crna Gora treba da uloži dodatne napore u cilju korišćenja pretpriprustne pomoći kroz programe IPARD, HORIZON 2020, COSME, IPA II itd., radi podsticanja održivog privrednog rasta, kako bi bolje i efikasnije iskoristila sopstvene potencijale.

Literatura

1. Colijn, B. (2013) „Green jobs in Europe and the increasing demand for technical skills“, NEUJobs Working Paper No. 4.2.
2. Cvikl, D. (2015) „Zelena radna mesta u turizmu – potencijal Savinjskog regiona“, Turističko poslovanje, Višja strokovna šola za gostinstvo in turizem Bled, Slovenija.
3. Farinelli, F., M. Bottini, S. Akkoyunlu, A. Philip (2011) „Green Entrepreneurship: The missing link towards a greener economy“, ATDF Journal, Volume 8, Issue ¾.
4. Fondacija za razvoj sjevera (2014) Zelena ekonomija, 1–24.
5. Gardašević, A. (2014) „Impact of the global crisis on foreign direct investment flows, Socioeconomica“, The Scientific Journal for Theory and Practice of Socio-economic Development, 3(5):73–82.
6. Inicijativa za zelenu ekonomiju, <http://coor.ba/assets/js/filemanager/uploads/main/C-49/Zelena%20ekonomija%20-%20tekstovi%20.pdf> (18. 9. 2015).
7. Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II), Indicative Strategy Paper for Montenegro (2014-2020), European Commission, 1–43.
8. IPA – Instrument za prepristupnu podršku, Fors Crna Gora, http://www.forsmontenegro.org/images/pdf_files/IPA_brosura.pdf.
9. „Measuring Green Entrepreneurship“, in: Entrepreneurship at a Glance 2011 (2011) OECD Publishing.
10. Ministry for the Environment, Land and Sea Republic of Italy (2007) Estimation of the potential of renewable energy sources in the Republic of Montenegro, 1–15.
11. Nacionalni akcioni plan, Korišćenje energije iz obnovljivih izvora do 2020. (2014) Ministarstvo finansija, str. 1–88.
12. National Report on Human Development – Montenegro (2014) Resource efficiency and sustainable human development, UNDP.
13. Pravci razvoja Crne Gore od 2015. do 2018. (2015) Ministarstvo finansija, <http://www.gov.me/> (15. 9. 2015).
14. Pravci razvoja Crne Gore od 2013. do 2016. (2013) Ministarstvo finansija.
15. Preporuke Vladi za ekonomsku politiku u 2015. godini, CBCG, <http://www.cb-mn.org/> (16. 9. 2015).
16. Razvoj zelenog preduzetništva u Crnoj Gori (2012) Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj, <http://www.iper.org.me/> (15. 9. 2015).
17. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (1987) Chapter 2: Towards Sustainable Development, WCED, Brundtland Report, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf/> (17. 9. 2015).
18. Smjernice makroekonomske i fiskalne politike za 2015–2018. (2015) Ministarstvo finansija, <http://www.gov.me/> (15. 9. 2015).
19. Strategija razvoja energetike do 2030. (2012) Bijela knjiga – nacrt, Ministarstvo finansija, str. 1–319.

20. UNDP / UNEP (2012) Study on Achievements and Perspectives towards a Green Economy and Sustainable Growth in Serbia.
21. UNEP (2008) Green jobs – Towards decent work in a sustainable, low-carbon world.
22. UNEP (2011) Towards a Green economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.
23. World Economic Report (2013) The Green Investment Report – The ways and means to unlock private finance for green growth, UNCTAD, New York and Geneva.
24. Zelena delovna mesta: stanje, potenciali, dobre prakse (2014) Umanotera, Slovenska fundacija za trajnosni razvoj.
25. www.cb-mn.org.
26. www.monstat.org.
27. www.mif.gov.me.
28. www.ec.europa.eu/eurostat.